

КУЦЦЯ Ё БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ І КУЛЬТУРЫ: ПАХОДЖАННЕ, АСАБЛІВАСЦІ, ТРАДЫЦЫІ, РОЛЯ

П.А.ЛАБКОЎСКАЯ (Мінск, МДЛУ)

В статье рассматривается *кутья* как традиционное белорусское блюдо, которое имеет обрядовое и символическое значение. Дается описание происхождения слова *кутья*. Определено его значение в белорусском языке в сравнении с другими славянскими языками. Раскрывается архетипический образ в культуре белорусов.

Ключевые слова: символическое значение; обрядовая лексика; этимология слова; культурный код; архетипический образ.

KUTYA IN THE BELARUSIAN LANGUAGE AND CULTURE: ORIGIN, FEATURES, TRADITIONS, ROLE

P.A.LABKOUSKAYA (Minsk, MSLU)

The article explores *kutya* as a traditional Belarusian dish with great ceremonial and symbolic significance. A description of the origin of the word *kutya* is given. The meaning of the word *kutya* in the Belarusian language is determined in comparison with other Slavic languages. An archetypal image in the culture of Belarusians is revealed.

Key words: symbolic meaning; ritual vocabulary; etymology of the word; cultural code; archetypal image.

Мэтай дадзенай работы з'яўляецца выяўленне адметнасці слова *куцця* ў беларускай мове ў адрозненне ад іншых славянскіх моў, а таксама выяўленне культурнага коду.

Куцця – гэта не толькі страва, але і сімвал беларускай культуры, які аб'ядноўвае людзей розных канфесій і поглядаў. Слова *куцця* адлюстроўваецца ў беларускай мове і літаратуры як адзін з атрыбутаў нацыянальнай самасвядомасці і гісторыі. Яно згадваецца ў творах класікаў беларускай літаратуры: М. Багдановіча, Я. Коласа, А. Лойкі. Слова *куцця* ўваходзіць у фразеалогічны фонд беларускай мовы. Напрыклад, фразема *куцця з мёдам* азначае шчасце і дабрабыт; *куцця з мака* азначае багаты ўраджай; *куцця з шкваркамі* да хуткага шлюбу. Даследаваннем слова *куцця* ва ўсходнеславянскай традыцыі займаюцца В. С. Новак, А. А. Станкевіч.

Слова *куцця* – агульнаславянскае, запазычанае з грэчаскай мовы, даслоўна перакладаецца з як “вараная пшаніца”. У беларускай мове слова *куцця*, паводле тлумачальнага слоўніка, ужываецца і для абазначэння ўрачыстай вячэры напярэдадні каляд і для назвы стравы, у адрозненне ад іншых моў (табліца 1) [1].

Табліца 1

Слова *куцця* ў славянскіх мовах

Мова	Вячэра	Страва
Беларуская	Куцця	Куцця
Балгарская	Бъдни вечер	Кутя
Расейская	Сочельник	Кутья
Польская	Wigilia (Вігілія)	Kutia (Куцця)

У літоўскай мове вігілійная вячэра, ды і сам дзень 24 снежня, так і называецца *Kūčios*, як было калісьці ў Беларусі, адкуль гэтае грэчаскае слова прыйшло да літоўцаў – *куцця*: страва, вячэра, свята, дзень календара. Але сёння ўся гэтая семантыка амаль зусім страчаная беларусамі. У палякаў пярэдадзень Божага Нараджэння называюць *vigilia*, ад лацінскага *vigiliare* – *чуваць, не спаць, пільнаваць*, у рускіх – *Сочельник*. Слова *кукія* (ад дзеяслова *кука́в*, які азначае *загушчаць нешта, бесперапынна памешваючы*) азначае страву, вядомую грэкам з часоў Гамера, нешта сярэдняе паміж кашай і ўзварам. Лічыцца, што супольная спажыванне стравы са збожжа, мёду і маку сімвалізавала дабрабыт, добрую волю і прымірэнне паміж людзьмі. Аднак назва куцці, разам з семантычным атаясамленнем з вячэрай напярэдадні Божага Нараджэння, несумненна, прыйшла да ўсходніх славянаў разам з хрышчэннем Русі.

За дзевяцьсот гадоў слова *куцця* трывала ўвайшло ў народны побыт беларусаў і пераадолела міжканфесійныя бар’еры: для католікаў грэка-праваслаўная куцця стала абавязковым элементам Вігіліі Божага Нараджэння і іншых святаў каляднага цыкла. Ад беларусаў яе пазычылі літоўцы (суцэльна) і палякі (часткова), хаця агульнапольскай куцця так і не стала, успрымаючыся як тыпова *крэсовая* з’ява [2].

На Беларусі вячэра ў першы дзень каляд насіла агульную назву – *куцця*, таму што ў гэты дзень абавязкова варылася куцця (каша з ячных круп). На працягу ўсіх каляд спраўляліся тры куцці.

Паколькі Першая куцця служыла пачаткам каляд і спраўлялася з вялікай урачыстасцю, то і атрымала назву *вялікай куцці*. Яна яшчэ называлася *поснай*, таму што стравы гатаваліся без жывёльнага тлушчу. Колькасць страў залежыла ад дастатку сям’і, магло быць як 5–7, так і 9–12 страў [2].

Другая куцця, тоўстая, багатая, шчодрая – ладзілася праз тыдзень, па часе супадала з сучасным новым годам. Як вынікае з назвы, у гэты вечар на стале былі стравы з мяса разнастайных гатункаў. Другая куцця праводзілася ўвечары перад Новым годам у каталікоў і перад Старым Новым годам у праваслаўных [3, с. 281].

Трэцяя куцця прыходзілася на канец святочнага тыдня, Велесаў дзень, звычайна 6 студзеня па сучасным стылі і называлася *вадзяная*. Магчыма, такую назву яна атрымала пазней, ужо ў хрысціянскія часы, таму што супадала з царкоўным святам Вадохрышча [4, с. 246].

З куццёй было звязана ў народзе многа прыкмет, звычайў, варожбаў, напрыклад: падсохлы верх куцці за вячэрай здымалі і аддавалі курам, *каб добра яйкі неслі*; зачэрпнуўшы першую лыжку куцці, гаспадар стукаў у акно і клікаў мароз *ісці куццю есці*, каб не марозіў ячмень, пшаніцу, гарох, грэчку.

Добра звараная куцця служыла прыкметай багатага ўраджаю ячменю.

Снег на куццю – грыбы на лета, Такая матчына прымета. *Колас*.

Вызначыны лінгвістычныя і сімвалічныя асаблівасці слова *куцця*. Выяўленна ўзаемасувязь слова *куцця* з трыма зімовымі святамі: Нараджэннем Хрыстовым, Новым годам, Вадохрышчам. Звяртаецца ўвага на асаблівасці прыгатавання куцці, народныя прыкметы, звычай і традыцыі, звязаныя з ёй.

Апісана роля слова *куцця* ў беларускай літаратуры, дзе яно выступае як атрыбут народнай культуры і гісторыі. Слова *куцця*, будучы формай культурнага кода, сімвалізуе бясмерцце, пладароднасць і багацце, адлюстроўвае характар і светаразуменне беларускага народа, які шануе сваё мінулае і сваіх продкаў.

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. [Электронны рэсурс] – Рэжым доступу: <https://www.skarnik.by/tsbm/35004>. – Дата доступу: 04.01.2024.
2. Факадзей, Т. С. Калядныя стравы. Куцця. [Электронны рэсурс] – Рэжым доступу: <https://multiurok.ru/blog/kaliadnyia-stravy-kutstsia.html>. – Дата доступу: 20.12. 2023.
3. Пытанні мастацтвазнаўства, этналогіі і фалькларыстыкі. Вып. 33 / Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі ; навук. рэд. А. І. Лакотка. – Мінск : Права і эканоміка, 2023. – 464 с.
4. Станкевіч, А. А. Абрадавая лексіка ў гаворках Гомельшчыны: этналінгвістычны аналіз / А. А. Станкевіч, К. Л. Хазанова, А. М. Воінава / пад рэд. А. А. Станкевіч ; М-ва адукацыі РБ, Гом. дзярж. ўн-т імя Ф. Скарыны. – Гомель: ГДУ імя Ф. Скарыны, 2015. – С. 244–254